



شاهنامه شیراز، سرلوح ۲ برگی
ضیافت در گلگشت، مأخذ: تنهایی
(۱۳۸۷:۱۰۱)



بررسی تطبیقی نگارگری مکتب شیراز و عناصر باغ ایرانی در دوره تیموری و صفوی

مجتبی انصاری * مهشاد نامی **

تاریخ دریافت مقاله : ۹۴/۳/۲۰

تاریخ پذیرش مقاله : ۹۶/۱/۲۶

چکیده

نگارگری ایرانی از دیرباز درگیر تغییرات مختلفی بوده است که از جمله آنها میتوان به تغییرات حکومتی و عدم نفوذ یکسان هنر نگارگری در شهرهای ایران و تحولات فرهنگی هنری اشاره کرد. بررسی و تطبیق عناصر وجودی باغ در دو دوره تیموری و صفوی و عناصری چون آب، گیاهان، کوشک و عمارت‌ها و دیگر عناصر معماری و عناصر تزئینی در نگارگری‌های ایرانی در مکتب شیراز که خود از دوره‌های مختلفی چون آل اینجو، آل مظفر و تیموریان تشکیل شده، انگیزه‌بخش این تحقیق است. این تحقیق به توصیف و تحلیل وقایع تاریخی آن مکتب و تأثیر باغ در نگارگری می‌پردازد و با توجه به ارتباط معنادار اینگونه نگارگری‌ها و پیشرفت باغ، نگارگری‌های دوره مربوطه با توجه به منتخب تصاویر از شاهکارهای ادبی آن سده بررسی شده و منطق شکل‌گیری این نوع نقاشی‌ها و ارتباط معنادار عناصر نگارگری و عناصر باغ در این مکتب آشکار می‌گردد. با بررسی نگاره‌ها این پرسش مطرح می‌شود که: تا چه اندازه این نگارگری‌ها بازتابی واقع‌گرایانه از موجودیت باغ هستند؟ عناصر تصویر شده با باغات دوره‌های تحت بررسی در چه مواردی تطبیق می‌کند؟ روش پژوهش مقاله توصیفی-تحلیلی و از طریق استفاده از اسناد کتابخانه‌ای و پژوهش‌های تحلیلی بر روی نگاره‌های دوره مربوطه است. نتیجه حاصل از این تحقیق مبین این مطلب است که فضای باغ و عناصر آن تا چه حد در نگارگری ایران در مکتب شیراز تأثیر داشته و بررسی‌ها گواه بر عناصر مشترک بین باغ‌ها و منظره‌پردازی‌ها در نگاره‌ها و باغات موجود در عناصری چون اندرونی و عمارت، گیاهان و درختان، نظام آب و هندسه و عناصری زینتی چون دیوارنگاری و کتیبه‌ها و غیره است. هم‌چنین تأثیر دوره باغ‌سازی تیموری بر روی صفوی با بیان ویژگی‌های موبوط به هر دوره آشکار می‌گردد.

واژگان کلیدی

باغ ایرانی، نگارگری، مکتب شیراز، تیموری، صفوی.

* دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، شهر تهران، استان تهران (نویسنده مسئول).

Email: ansari_m@modares. ac. ir

** کارشناس ارشد معماری منظر دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، شهر تهران، استان تهران.

Email: mahshadnami@yahoo. com

مقدمه

باغ ایرانی در ساختار و طراحی منحصر به فرد است و در کشور ایران پیشینه طولانی دارد و بعضی باغات دارای چند کارکرد بوده است. افزون بر باغسازی درون شهرها باغاتی نیز در بیرون شهرها ساخته می‌شده‌اند که شامل درختان سایه دار و مثمر بوده‌اند. این باغات و عناصر آن در هنرهای مختلفی چون نگارگری، تذهیب، شعر، منبت کاری و غیره بی تأثیر نبوده است. در سده هشتم هجری با رونق علم و هنر و حمایت و تجلیل از علم و معرفت زمینه‌های شکل‌گیری مکتب شیراز به وجود آمد و فعالیت‌هایی که در زمینه سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی انجام شده بود و موقعیت خاص جغرافیایی شیراز سبب شد که شیراز به یکی از کانون‌های اثرگذار در صحنه سیاسی و اقتصادی ایران تبدیل گردد. این مکتب که سرآمد مکتب‌های نگارگری ایران است، با تدوین ظفرنامه شرف الدین علی یزدی سنتی را ایجاد کرد که بعدها در مکتب هرات و تبریز و شیراز صفویان نسخه‌های مصور زیبایی وارد کتابخانه هنروران شد. با توجه به پیوند دیرینه باغ و نگارگری در این جستار به بررسی تطبیقی باغ در دو دوره تیموری و صفوی و عناصر موجود در آنها و عناصر استفاده شده در نگارگری‌های مکتب شیراز پرداخته و تأثیر پذیری نگاره‌ها از باغات دوره‌ها را تحلیل می‌کنیم.

نگارگری ایران همواره مورد توجه محققان عرصه هنر بوده است اما این نگاره‌ها همیشه از منظر نقاشی مورد بررسی بوده و ارتباط آن‌ها با سایر هنرها کم‌تر مورد توجه بوده است. این مقاله می‌کوشد تا نگاره‌ها و هنر باغسازی ایرانی را مورد بررسی قرار داده تا میزان پیوستگی و اقتباس نگاره‌های مکتب شیراز از باغ ایرانی در دوره‌های صفوی و تیموری آشکار گردد. فرضیات تحقیق بر این اساس استوار است که نگارگران مکتب شیراز با شناختی عمیق از ترکیب بندی و رنگ پردازی می‌کوشیدند دنیای بیرون را در تصاویر بگنجانند و در این میان ویژگی‌های چشم‌گیری از باغ را ترسیم نموده‌اند. در این میان پرسش‌های ذیل مورد بررسی و پاسخ قرار می‌گیرد: تا چه اندازه این نگارگری‌ها بازتابی واقع‌گرایانه از موجودیت باغ هستند؟ و عناصر تصویر گشته و باغات دوره‌های تحت بررسی در چه مواردی تطبیق می‌نمایند؟

روش تحقیق و تجزیه و تحلیل داده‌ها

روش تحقیق در این مقاله به صورت توصیفی-تحلیلی و شیوه جمع‌آوری اطلاعات استناد به منابع کتابخانه‌ای و روش تجزیه تحلیل کیفی بوده است. انتخاب تصاویر نیز بر اساس موضوع مورد بررسی باغ ایرانی است. این مقاله در سه بخش تنظیم گشته است: در بخش آغازین نگارگری مکتب شیراز در دوره‌های مختلف و دلایل اوج شکوفایی آن بررسی شده است و در بخش بعدی با استناد به منابع



تصاویر ۱ و ۲. تیمورلنگ در یکی از باغ‌های سلطنتی از ظفرنامه علی یزدی، مأخذ: TIMUR GRANTING, 2014-ULUC, 2014

معتبر موجود و پژوهش‌ها در زمینه باغ ایرانی، اصول و ویژگی‌های باغات دو دوره مورد بررسی قرار گرفته است، در ادامه ویژگی‌های باغ ایرانی در دسته‌های کلی عناصر طبیعی، معماری، کارکردی و تزئینی با توجه به منتخب تصاویر تحلیل شده و ویژگی‌های باغ ایرانی در نگاره‌ها و باغات دوره تیموری و صفوی مقایسه گشته است.

پیشینه تحقیق

بررسی نگارگری از دیرباز مورد توجه پژوهشگران مختلف بوده است و کارکردهای مختلف نگاره‌ها و بررسی آن‌ها به صورت تک‌نگاره به اثبات رسیده است. در فصلنامه مطالعات هنر اسلامی شماره ۹ (سال ۱۳۸۷) مقاله‌ای تحت عنوان «هویت جویی ایرانی- اسلامی مصور شاهنامه فردوسی دوره ایلخانی تا اواسط صفویه» به مطالعه ارزش‌های فیزیکی و ساختاری آثار و ارزش و اهمیت شاهنامه به عنوان اثری شاخص پرداخته است (تنهایی، ۱۴۶: ۱۳۸۷) و در این میان تعدادی از آثار نگارگری مکتب شیراز به صورت تک‌نگاره بررسی شده است. تعداد بسیاری از آثار محققین به بررسی رابطه نگارگری و تحلیل نگاره‌های دوره‌ها از حیث ارتباط با ارزش متنی کتب، ارتباط با مذاهب و بررسی فضا در نگارگری‌ها پرداخته است و در این میان عنایت کم‌تری به موضوعات نگارگری و پس زمینه سبز آن (باغ‌سازی) و نحوه‌ی ارتباط این نگاره‌ها و الهام آن‌ها از باغات شده است. در فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات هنر اسلامی (سال ۱۳۸۹) مقاله‌ای با عنوان «تحلیل واقع‌گرایی در نگارگری ایرانی در دوره تیموری تا قاجار» نویسنده نگاره‌های دوره تیموری را از کتب و نگارگری‌های دوره قاجار را از کتب و بناهای ساخته شده اقتباس کرده است و به بررسی نسبت عناصر و تمایزات و تشابهات عناصر تصویر گشته و دنیای واقعی پرداخته است (فریده، ۷۰: ۱۳۸۹). در فصلنامه علمی-پژوهشی نگره در سال ۱۳۹۱



تصاویر ۳ و ۴ و ۵ و ۶. باغ وفا. مأخذ تصاویر ۳، ۴: MUGHALGARDEN, 2012 مأخذ تصویر ۵: SACREDPLACE, 2013 مأخذ تصویر ۶: BAGH-I-VAFA, 2014.



دوره سلجوقی و مکتب بغداد دیده می‌شود و هم چنین این مکتب در بالندگی و شکوفایی مکتب تبریز ایلخانی سده هفتم و هشتم هجری سهمی در خود داشت (آژند، ۱۳۸۷: ۹). اگرچه شیراز را توسعه یافته دوران اسلامی نوشته‌اند اما به تعبیر حمداله مستوفی، شیراز بن طهمورث آن را پیش از اسلام ساخته است.

در روزگاران ساسانیان ایالت شیراز مرکز کوره اردشیر فره، کرسی این کوره و مرکز ایالت بود (لسترنج، ۱۳۳۷: ۲۶۷) و محمد بن قاسم عم زاده حجاج، شیراز را از نو بنا کرد (مستوفی، ۱۳۳۱: ۱۱۴). این شهر در دوره بویه‌یان به ویژه عضدالدوله آبادان شد و عمارت و باغ‌های دلگشایی در آن جای داده شد. از سال ۴۵۲ هجری، شیراز به دست سلجوقیان افتاد که والیان شیراز، اتابکان فارس یا سلفریان که سعدی را حمایت می‌کردند را به وجود آوردند. در زمان ایلخانان، شرف الدین محمود، حکومت آل اینجو در

مقاله‌ای با عنوان بررسی تطبیقی نگارگری مکتب دوم تبریز و باغ ایرانی در دوره تیموری و صفوی پرداخته شده که برای نخستین بار ارتباط یکی از مکاتب نگارگری و باغات بررسی شده است. لذا این مقاله نیز با این هدف که مکاتب دیگر نگارگری در حوزه بین رشته‌ای مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد تدوین شده است.

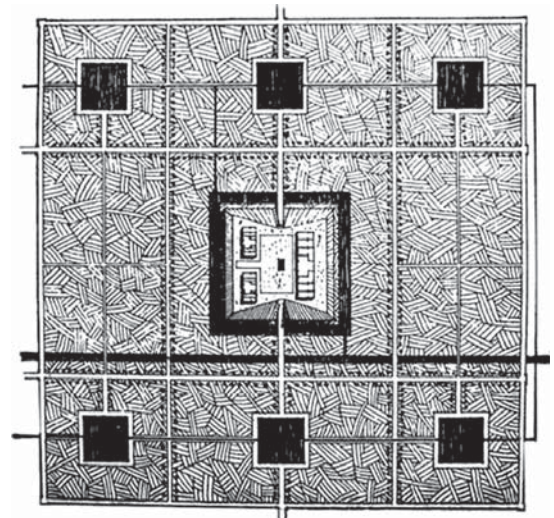
مبانی نظری

مکتب نگارگری شیراز

مکتب نگارگری شیراز به تعبیر، ام المکاتب ایران در قلمرو کتاب آرایبی است. گرچه به خاطر فرهیختگی و طراحی طیف رنگی به پای مکاتب تبریز و هرات و اصفهان نرسید ولی از حیث تداوم و استمرار و تجربه بدان‌ها پیشی گرفت. سر چشمه‌های این مکتب در ایران پیش از اسلام ریشه بسته است و بعد از اسلام نشانه‌های آن در تصویرگری



تصاویر ۸ و ۹. باغ حسین بایقرا، کار بهزاد. مأخذ: ویلبر، ۱۳۸۷: ۷۳ و ۷۳



تصویر ۷. تجدید طرح اصلی باغی در سمرقند که شاید همان باغ گل باشد. مأخذ: ویلبر، ۱۳۸۷: ۶۷



تصاویر ۱۰ و ۱۱ و ۱۲. از راست به چپ پلان باغ فین، تصویر باغ فین، عمارت چهل ستون. مأخذ: انصاری و صالح، ۱۳۹۱: ۹



تصاویر ۱۳ و ۱۴ و ۱۵. نظام آب در باغ فین کاشان. مأخذ: نگارندگان

راغ، پرندگان است (همان: ۱۳۳).

مکتب شیراز دوره تیموریان (۷۹۵-۸۵۶ ه. ق)
نسخه‌های بدست آمده از نظر سبک شناسی آمیزه‌ای از خصوصیات آل مظفر و آل جلائری است و قطع بزرگ کارها جای خود را به نگاره‌های کوچک و پویا می‌دهد. این سبک در شیراز در نگاره‌های خمسه نظامی ۸۳۹ ه. ق و شاهنامه فردوسی ۸۴۴ ه. ق جلوه می‌یابد. در نگاره‌های این مکتب با همه تمایز و متفاوت در رنگ بندی‌ها و ترکیب بندی‌ها نوعی تقارن نیز بر ترکیب بندی حاکم است و دوره شیراز تیموری رویکرد ترکی و مغولی دارد (همان: ۱۹۰).

بررسی عناصر باغ در دوره تیموری

باغ تیموری توسط تیمور در اطراف و نزدیک سمرقند پایتخت او احداث گردید. این تفرجگاه‌های سلطنتی عبارت از باغ شمال، ارم، بهشت، دلگشا، جهان نما، و... است. ایجاد باغ‌های کمربندی با نام شهرهای اسلامی نظیر قاهره، دمشق، شیراز و... شهر سمرقند را هم چون حلقه‌ای احاطه می‌کند. در زمان تیمور خان به وضع زندگی و اتباع فرمانروایان توجه داشته اند و از جمله آنها می‌توان به شرف الدین علی یزدی و کلاویخوی اسپانیایی و یک قرن بعد با برکه خود طرح ریزی باغ وفا را انجام داد اشاره کرد (تصاویر ۳ و ۴ و ۵ و ۶).

این شهر شکل گرفت. مکتب نگارگری شیراز شامل دوره‌های شاخص آل اینجو، آل مظفر، دوره تیموریان است که هر کدام خصوصیات تاریخی و فرهنگی و هنری خود را داشته و به صورت شفاف بررسی شده و ویژگی‌های بصری پدیدار می‌گردد (آژند، ۱۳۸۷: ۱۰-۱۵).

مکتب شیراز در دوره آل اینجو (۷۲۵-۷۵۸ ه. ق)

در چشم انداز فرهنگی و هنری اینجویان گرایش‌های ایرانی و ایران دوستی دیده می‌شود که نمود آن کاخ کسری در مداین و کتاب آرای شاهنامه است. در این دوره به ترکیب بندی و رنگ بندی‌های جدید و شاخص و کاربست طلا در رنگ بندی توجه می‌شود (همان: ۷۰). گل‌های درشت، درختان پس زمینه و جامه‌های منقوش و جزییات گیاهان و ابرها متأثر از نقاشی چینی از دیگر ویژگی‌های آن است. منظره پردازی این نگاره‌ها اغلب رویایی و خیال پردازانه با تپه‌های نوک تیز است.

مکتب شیراز دوره آل مظفر (۷۵۸-۷۹۵ ه. ق)

در آمیختگی اسلیمی‌های هندسی و گیاهی در زمینه لاجوردی و منظره پردازی از خصوصیات این دوره است. افق‌های مرتفع و گرد و کاربرد تزئینی درختان و کوه پردازی دل نشین از ویژگی‌های آن است و نسبت به آل اینجو نگاره‌ها آکنده از جلوه‌های طبیعت، انبوه علفزار، گلزار، گلستان، باغ،



تصاویر ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ از راست به چپ: نهرهای مربوط به نگاره ۶. مأخذ: آژند، ۱۳۸۷: ۲۶۷ و نگاره ۹. مأخذ: شایسته فر، ۱۳۷۹: ۷۳ و نگاره ۱۱. مأخذ: تنهایی، ۱۳۸۷: ۱۰۱



تصویر ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ از راست به چپ: گل‌های نگاره ۱. مأخذ: PERSIAN PAINTING, 2014 و نگاره‌های ۲ و ۲. مأخذ: شایسته فر، ۱۳۷۹: ۳۹ و نگاره ۹. مأخذ: همان: ۷۳ و نگاره‌های ۱۱ و ۱۲. مأخذ: تنهایی، ۱۳۸۷: ۱۰۱ و ۱۴۹

محصور با دیوارهای چوبی که کوشک در آن است و خندقی آکنده از آب، دور آن و حیوانات در آن قرار دارد (ویلبر، ۱۳۸۷: ۶۲-۶۴؛ تصویر ۷).

از جمله باغ‌های این دوره می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. باغ دلگشا: مرگزاری به نام خانه گل با خیابان‌های منظم و مکان‌های تپه گل و باغچه‌های مستطیلی و سه، چهار، شش ضلعی و جنگلهایی کوچک به اشکال گوناگون است (جوهریان، ۱۳۸۳: ۴۰) در هر گوشه از فضای باغ کوشکی ایجاد گردیده بود (ویلبر، ۱۳۸۷: ۶۲)
۲. باغ شمال: باغی در شمال سمرقند دارای کوشکی چهارگوش و یک کاخ مرکزی با دیوارهای مرمری و کاشی می‌باشد (همان: ۶۲)
۳. باغ نو: بر طبق گفته کلاویخو فضایی است وسیع و

سمرقند در فلاتی وسیع که در نزدیکی آن منطقه جنگلی وسیعی مرکب از باغ‌های سیب و انگور که بعدها چراگاه و مرغزار بود، قرار داشته و افراد آن بیش تر در کمربندی‌های سبز تا دیوارهای مستحکم می‌زیسته‌اند (ویلبر، ۱۳۸۷: ۵۷-۵۹) کلاویخو نیز صحنه‌هایی را از شرفیابی به باغ دلگشا به حضور تیمور را خاطر نشان می‌شود. اما جزییات تصاویر حاکی از سفرنامه‌های اوست (تصاویر ۲۱ و ۲) و درباریان را با قالیچه و سایبان‌های زیبا و آرایش شده نشان می‌دهد. باغ گل یا باغ گل سرخ که کلاویخو برای نخستین بار انتظار شرفیابی به حضور تیمور را می‌کشد و اینگونه بیان می‌دارد که دیواری بلند باغ را احاطه کرده و داخل باغ آکنده از درختان به جز لیمو ترش و بالنگ است و باغ دارای شش حوض و خیابان‌های بزرگ و درختان سایه افکن است (کلاویخو، ۴۳: ۱۳۳۷) و وسط باغ تپه‌ای



تصاویر ۲۵ و ۲۶ و ۲۸ و ۲۷ از راست به چپ: نگاره ۷. مأخذ: آژنده، ۱۳۸۷: ۲۶۹ و نگاره ۸. مأخذ: شایسته‌فر، ۱۳۷۹: ۶ و نگاره ۱۱. مأخذ: تنهایی، ۱۳۸۷: ۱۵۱ - نگاره ۵. مأخذ: آژنده، ۱۳۸۷: ۲۶۶

عارف بزرگ قرن هفتم و هشتم بود که در تبریز به تخت نشست. پس از او توسط یکی از نوادگانش به نام اسماعیل شهر قزوین به عنوان پایتخت قرار داده شده و پس از او شاه عباس پایتخت را از قزوین به اصفهان منتقل کرد (پیرنیا، ۱۳۸۷: ۲۷۳) از آثار مهم این دوره به فرمان شاه می‌توان به خیابان چهارباغ اشاره کرد. خیابان چهارباغ در منطقه پرجمعیتی از شهر با حالت تفرجگاهی و گردشگری بوده که در آن ۴ نهر آب (ویلبر، ۱۳۸۷: ۱۱۲) و اطراف آن باغات سلطنتی وجود دارد (پیرنیا، ۱۳۸۷: ۲۷۶).

باغ‌های بسیاری در دوران صفوی ساخته شده است، اما باغ فین کاشان با پیشینه کهن در گذشته، ۲ باغ داشته است که یکی باغ نو و دیگری باغ کهنه است، که باغ نو در زمان صفوی ساخته شده است (پیرنیا، ۱۳۸۷: ۴۴۵). این باغ با دیوارهای بلند محصور شده است و در داخل آن، ۴ باغ‌های گوناگون، حوض بزرگ در وسط و درختان تنومند در اطراف مشاهده می‌شود (حکمتی، ۱۳۸۱: ۱۹؛ تصاویر ۱۰ و ۱۱).

باغ‌سازی صفوی با وجود پیشرفت فراوان تحت تأثیر سبک تیموری بود (روحانی، ۱۳۵۶: ۲۳) و از هنرپرووران این دو سبک می‌توان به شاهرخ ۸۵۰-۸۰۷ ه. ق در زمان تیموری و شاه طهماسب ۹۳۰-۹۸۴ ه. ق در زمان صفوی اشاره کرد (شایسته فر، ۱۳۷۹: ۲۶).

ویژگی باغ‌های صفوی شامل موارد زیر است:

۱. استفاده از فرم ۴ باغ و خطوط مورب در محوطه باغ که خود شامل جنگل، استخر، فواره، نهر و باغات متعدد می‌باشد.
۲. استفاده از استخرهایی با طرح‌های خاص و مشخص در تقاطع ۴ باغ و استفاده از خاصیت انعکاسی آب (تصویر ۱۲).
۳. کاشت درختان در ردیف‌های ۴-۸ تایی (ویلبر، ۱۳۸۷: ۱۱۲).
۴. جنبه تفرجگاهی باغ‌ها و راه‌های ارتباطی (حکمتی، ۱۳۸۱: ۱۹، ۲۰، ۳۰).
۵. استفاده از دیوار احاطه کننده مشبک به دلیل وجود امنیت (نیاکویی، ۱۳۸۶: ۱۳۰) - وجود حوض و فواره داخل ساختمان و گوشک در مرکز چهارباغ (جدول ۱)

مستطیل شکل، محصور با دیوارهای بلند و برج‌های مدور و در وسط باغ قصری بزرگ با طرح متقاطع وجود دارد (همان: ۶۴) - ۴ باغ دولت آباد: نهری به منظور ترسیم شش کرت سراسر باغ را می‌پیماید و در تقاطع آن ۶ استخر وجود دارد (انصاری، ۱۳۹۱: ۶) - ۵. باغ بهشت: شامل ۱۲ باغ در کمربندی سبز در غرب سمرقند است.

باغ‌های دیگر بعد از تیمور به دستور جانشینان او نیز ساخته شد که می‌توان به باغ جهان آرا، باغ نو، باغ خیابان و غیره اشاره کرد. بهزاد از جمله نگارگران این دوره دو صحنه از باغ حسین بايقرا تهیه کرده که در موزه گلستان نگهداری می‌شود (جواهریان، ۱۳۸۳: ۴۰؛ تصاویر ۸ و ۹).

از ویژگی‌های باغ‌های سمرقند تیموری می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱. فضایی محصور با دیوارهایی بلند ۲. استفاده از چهار باغ ایرانی و تقسیم فضا به چهار قسمت ۳. استفاده از نهر آب و فواره ۴. کاشت درختان نارون و چنار و گل و گیاه ۵. ساخت ایوان‌های مشرف به باغ‌های گل و گوشک در وسط باغ و سر درهای تزیین یافته بلند عظیم آبی و طلایی ۶. وسعت زیاد باغ‌ها و انتخاب قطعه زمینی شیب دار برای تپه‌های مصنوعی و جریان آب ۷. باغ جنبه تفرجگاهی داشته و حیوانات وحشی به دستور تیمور وارد باغ می‌شده‌اند. پس از بررسی سمرقند و هرات نفوذ این باغ سازی در ادوار بعدی اشکار می‌گردد (ویلبر، ۱۳۸۷: ۶۶-۷۱؛ جدول ۲).

بررسی عناصر باغ در دوره صفوی

دوران صفوی نقطه عطفی در تاریخ ایران به شمار رفته و پس از غلبه یافتن بر سلسله تیموری، در اوایل قرن ۱۰ هجری، صفویان موفق به یکپارچه کردن ایران تحت یک سیاست و سلسله واحد شدند. هر چند شواهدی مبنی بر وجود عقاید شیعی در دوران تیموریان وجود دارد اما در دوران صفویان، مذهب شیعه به عنوان مذهب رسمی ایران اعلام شد (شایسته فر، ۱۳۷۹: ۲۶) مؤسس خاندان صفوی، فردی به نام اسماعیل از نوادگان شیخ صفی الدین اردبیلی

نگاره به سبک شیراز است. قطع کوچک و سبک نگاره‌ها از احتمال وجود دو نقاش در کتاب آرای این نسخه می‌دهد ولی بدون تردید با توجه به سبک حتما این نسخه کتاب در شیراز آرایش شده است (همان: ۱۹۹-۲۰۶). گلچین‌های مربوط به اسکندر سلطان و ابراهیم سلطان که در آنها عشق به منظره‌پردازی دیده می‌شود نیز مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین تعدادی از کتب همچون ظفرنامه علی یزدی و تاریخ جهانگشای جوینی در انتخاب نگاره‌های مکتب مورد نظر قرار گرفته است (جدول ۳).

بررسی تطبیقی نگارگری مکتب شیراز و عناصر طبیعی باغ ایرانی

نظام آب: بدون شک آب وسیله ایجاد باغ در ایران است. با توجه به کم بودن باران در فلات ایران، کاریز یا قنات که از نوع آوری‌های ایرانیان در دوره هخامنشی است مورد استفاده قرار می‌گیرد (ویلبر، ۱۳۸۷: ۲۰). آب در باغ از نقطه‌ای ظاهر می‌شود که بتواند سراسر باغ را آبیاری کند و با حضور خود نقش مهمی در ایجاد خنکی، انعکاس، نور و اصوات دلپذیر ایفا نماید (نعیما، ۵۴: ۱۳۸۵). نمایش آب در باغ (جاری و ساکن) ایجاد جنب و جوش و آرامش و سکون را می‌نمایاند. مسیر آبیاری نیز نقش مهمی در سازماندهی هندسی ایفای می‌کند و حوض‌های استفاده‌شده بصورت عمیق نقش آب بند و منبع آب و آینه منظر بوده و حوض‌های کم‌عمق در محل برخورد گذرهای اصلی شکل می‌گیرد. شکل استخرها نیز بصورت راست گوشه و دایره می‌باشد که می‌تواند هشت نه و شانزده گوشه باشد. نه‌ها نیز اصلی و فرعی بوده و نهر اصلی شریان اصلی آب باغ می‌باشد و نهر فرعی، آب نهر اصلی را به کرت‌ها می‌برد (ویلبر، ۱۳۸۷: ۳۸؛ تصاویر ۱۳ و ۱۴ و ۱۵).

در نگاره‌های ۱، ۲، ۳، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۴ شیوه حضور آب در باغ دیده می‌شود که استفاده از آب در نگاره‌ها به صورت نه‌هایی طبیعی و غیرمنظم به گونه‌ای مارپیچی در بستر باغ می‌باشد (تصاویر ۱۶ و ۱۷ و ۱۸). در باغ‌های تیموری حضور آب به صورت جوی آب و سپس فواره و در پی آن در دوره صفوی حضور آب در باغ تبدیل به حوض‌هایی همراه با فواره است، این در حالی است که نمونه‌ای از نگاره‌های ایجاد شده در مکتب شیراز که از حیث زمانی هم دوره یا تغییرات و تحولات موجود در باغ‌های تیموری و صفوی باشد وجود ندارد. در نگاره ۹ نیز به نگهداری حیوانات داخل جوی‌ها و برکه‌ها اشاره می‌کند. فواره‌های موجود در باغات نیز در مکاتب بعدی وارد نگارگری شدند که به صورت تزیینی و به رنگ طلایی اند.

گیاهان و نظام کاشت: گیاهان در باغ ایرانی با اهداف مختلف کاشته می‌شود که می‌توان به استفاده از محصول، تزیین باغ، ایجاد سایه، تأکید بر محور اصلی، چشم انداز و



تصاویر ۲۹ و ۳۰. عمارت کوشک و اندرونی، از راست به چپ: نگاره‌های ۱۳. مأخذ: کورکیان و سیکر، ۱۳۷۷: ۷۸ و نگاره ۶. مأخذ: آژند، ۱۳۸۷: ۲۶۷

بررسی گلچین‌ها و آثار ادبی شامل نگارگری‌های مکتب شیراز

شاهنامه فردوسی

نسخه‌های مختلفی از شاهنامه فردوسی مربوط به سال‌های ۷۹۶ ه. ق که یحیی بن محمد در شیراز آن را کتابت کرده و تعداد برگ‌های آن ۳۲۱ برگ و اندازه‌های هر ورق ۳۵/۵ در ۲۳ سانتی متر در دارالکتب مصر در قاهره می‌باشد و ترکیب بندی نگاره‌ها ساده است و در منظره پردازی آن گزیده نگاری بر کار رفته و چندین گل یا درخت بی‌شاخ برگ چیزی دیده نمی‌شود (آژند، ۱۳۸۷: ۱۳۸). شاهنامه فردوسی مربوط به سال ۸۴۴ ه. ق نسخه‌ای با کتابت یعقوب بن عبدالکریم دارای ۵۸۸ برگ و قطع ۱۸/۵ در ۲۵ سانتی متر و دارای ۵۳ نگاره و تذهیب با نقوش گل و گیاه است و متعلق به کتابخانه ملی پاریس است. شاهنامه فردوسی ۸۴۸ ه. ق به کتابت محمدالسلطانی با ۱۷۱ برگ است و از پختگی و تراز والای رنگ بندی‌های این نسخه پیداست برای شاهزاده‌ای تنظیم گشته است و نگاره ان جاندار و با روح هستند (MACALLISTER, 2014) و طیف وسیع رنگبندی و درخت و ابرهای آسمان لاجوردی و گل و بوته و صخره بندی‌ها از خصوصیات سبک شیراز در آن است (آژند، ۱۳۸۷: ۲۱۰).

خمسه نظامی: محمد عبد الطیف بن محمد العقائیری الشیرازی در اوایل ذی الحجه ۷۶۷ در شیراز این کتاب را کتابت کرد و سرای پنج در لوح مذهب به سبک شیراز است (همان: ۱۳۴).

ظفرنامه ابراهیم سلطان: شرف‌الدین علی یزدی مورخ دوره تیموری در سال ۸۲۲ ه. ق به شیراز فراخوانده شد تا بر زندگی تیمور نظارت کند و این ظفرنامه اکنون دارای ۲۸

جدول ۱. ویژگی و عناصر باغ‌های صفوی. مأخذ: نگارندگان.

ویژگی و عناصر باغ‌های صفوی													
مضامین و کارکرد باغ		عناصر تزئینی باغ		عناصر معماری باغ				عناصر طبیعی باغ					
کاربرد باغ		اجزای منفصل باغ		اجزا		هندسه باغ		وسعت		آب		درخت	
*	ضیافت	*	دیوار مشبک	*	دیوار	*	۴ ضلعی		کوچک	*	جاری	*	مثمر
*	تفرج	*	فرش و چادر		کوشک		۶ ضلعی		متوسط	*	حوض	*	غیرمثمر
	ملاقات و مباحثه	*	سایر عناصر تزئینی	*	ایوان و سردر		۸ ضلعی	*	بزرگ	*	فواره	*	گیاه

دیوار تعریف کرانه و حایلی بین دو طرف در عین احترام به آنهاست (بهبهانی، ۱۳۸۱: ۹۴) و درختان خاص داخل محدوده دیوار می‌تواند با شرایط آب و هوایی محیط مقابله کرده و بومی منطقه باشد. دیوارها در اطراف باغ مانند صفوی، یا کوچه باغ‌ها سازماندهی شده بودند (انصاری، ۱۳۸۷: ۱۸۷). لازم به ذکر است اولین باغ تجیرها (باغ با دیوار مشبک) در زمان صفوی به دلیل افزایش امنیت سیاسی و اقتصادی ایجاد شد. این باغ‌های دارای دیوار مشبک جهت ایجاد دید و ندید از خارج به داخل باغ بوده است که خود حسی از وجود بهشتی درون باغ را به بیننده خارج از باغ القا می‌نماید (شاهچراغی، ۱۳۸۹: ۳۴).

سردر: با توجه به محصوریت باغ‌ها تردد از طریق ورودیهایی امکان پذیر است. سردر به جای قرارگیری بر هندسه درونی نمایشی از جلال درون باغ رو به فضای بیرون است (بهبهانی، ۱۳۸۱: ۹۴)

تخت یا شاه نشین: در بعضی از نگاره‌ها شاه یا شاهزاده‌ها بر روی صفا‌ای در حیاط نشسته که این صفا حدوداً در نیم متری از سطح زمین قرار گرفته و پلان مربعی، ۶ ضلعی یا ۸ ضلعی دارد که نمونه‌های آنها در نگاره‌های ۷، ۸ دیده می‌شود (تصویر ۲۵ و ۲۶) و در بعضی دیگر شاه بر روی تخته فرشی ساده یا بعضاً منقوش و یا تخته فرشی‌هایی هم چون نگاره‌های ۴ و ۵ و ۱۱ و ۱۲ که نمود قدرت پادشاه از شکار است نشیمن گزیده اند (تصویر ۲۷ و ۲۸؛ انصاری و صالح، ۱۳۹۱: ۱۴). در نگاره‌های ۸ و ۱۱ نیز وجود سایه بان‌های چادری که کلاویخو آنها را با نام سایبان کرباسی می‌خواند که به وسیله تیرک‌های چوبی و طناب‌های محکم از پشت نگاه داشته می‌شد، دیده می‌شوند (تصویر ۲۶ و ۲۷). کوشک یا عمارت اصلی باغ: مبنای اصلی باغ که شامل

تداعی سطوح سبزا اشاره کرد. گیاهان استفاده شده در باغ ایرانی بیش تر درختان سایه دار مثمر بوده و گل‌ها به صورت کمتر و طبیعی، همانند نگارگری‌ها کاشته می‌شده‌اند (بهبهانی، ۱۳۸۱: ۹۱) استفاده زینتی از گیاهان را می‌توان به دستور تیمور در سال ۷۹۹/۱۳۹۶ ق برای ساخت باغی در مرغزاری با نام خانه گل که به آن باغ دلگشا می‌گویند مشاهده کرد. در این باغ طرحی را نیز برای تپه گل در نظر گرفته بودند و در دو طرف خیابان‌ها درختان نارون و بقیه باغ با بوته‌های گل و درخت میوه زینت داده شده بود (ویلبر، ۱۳۸۷: ۶۲) درختان بدون پیچیدگی و آرام هستند (رجبی، ۱۳۹۰: ۱۷). درخت محبوب ایرانیان سرو بوده است که در باغ فین نیز به چشم می‌خورد و در نگاره‌ها موجود است (انصاری، ۱۳۹۱: ۱۳؛ تصویر ۱۹ و ۲۰). گل نیز مظهر زیبایی است و گل سرخ در قلمرو گل‌های ایران دارای سلطه و تفوق است و گل در فارسی هم به معنای گل سرخ است و هم به معنای مطلق گل (ویلبر، ۱۳۸۷: ۲۲) گل‌هایی را که شاردن از ایران بازدید می‌کند و گل‌هایی را به عنوان گل‌های مورد توجه ایرانیان نام می‌برد: گل سرخ، یاس پرپر و کم پر، گل لاله، شقایق، آلاله سرخ، تاج خروس، نرگس، سوسن، بنفشه، گل خطمی، شب بو، سنبل سفید و آبی، گل برفک و لاله صحرایی و غیره (همان: ۲۴) در اکثر نگاره‌ها گل‌های مختلف دیده می‌شود و در نگاره ۲، گل سرخ (تصویر ۲۱ و ۲۳) و در نگاره ۹ (تصویر ۲۲)، گل لاله نیز دیده می‌شود.

عناصر معماری باغ

دیوار یا حصار: اکثر باغ‌های ایرانی در پشت دیوارها پنهان بوده‌اند به طوری که تاج درختان قابل رویت بوده است.

جدول ۲. ویژگی و عناصر باغ‌های تیموری. مأخذ: همان.

ویژگی و عناصر باغ‌های تیموری													
مضامین و کارکرد باغ		عناصر تزئینی باغ		عناصر معماری باغ				عناصر طبیعی باغ					
کاربرد باغ		اجزای منفصل باغ		اجزا		هندسه باغ		وسعت		آب		درخت	
*	ضیافت	*	دیوار مشبک	*	دیوار	*	۴ ضلعی		کوچک	*	جاری	*	مثمر
*	تفریح	*	فرش و چادر	*	کوشک	*	۶ ضلعی	*	متوسط	*	حوض	*	غیرمثمر
*	ملاقات و مباحثه	*	سایر عناصر تزئینی	*	ایوان و سردر	*	۸ ضلعی	*	بزرگ	*	فواره	*	گیاه

نسبت به انسان در نگاره ۱۳ (تصویر ۲۹) از تناسبات برخوردار نمی‌باشد. همانطور که در نگاره ۱۳ مشاهده می‌شود که افراد ایستاده در درب و یا تراس به اندازه ابعاد درباست. هم‌چنین استفاده از پنجره‌های مشبک و نرده‌های تزئین یافته مشبک چوبی با طرح‌های اسلیمی و چلیپایی نیز گواه بر اهمیت تزئین در باغ است. نقوش گیاهی نه تنها در فرش و چادرهای سایبانی بلکه در البسه و پوشش اعم از زنان و مردان دیده می‌شود (تصویر ۳۱ و ۳۲). نگارگری باغ به دور از واقعیت نبوده است همانطور که در نگاره های ۱۱ و ۱۲ که یک ضیافت از شاهنامه‌ای شیرازی را نشان می‌دهد که با دقت در آنها، به تنوع البسه افراد، میزهای حمل شده جهت پذیرایی و رقص و پایکوبی و استفاده از آلات موسیقی و تقدیم هدایا پی برده می‌شود. هم‌چنین با توجه به پیکره‌های موجود در نقاشی در میابیم که نظام طبقاتی در آنها رعایت می‌شود که در نگاره‌های مربوط به ضیافت،

اتاق تابستانی و کلاه فرنگی‌هاست و معمولاً در انتهای محور اصلی باغ یا در تقاطع دو محور در وسط باغ ساخته می‌شوند. این بنا که می‌توانسته به امور دیوانی و حکومتی اختصاص داشته باشد، بروز از هندسه یا معماری رایج زمانه است که البته در دوره‌های پس از صفوی نمایانگر سلیقه و اندیشه مالک باغ است. در نگاره‌های ۶، ۱۳ کوشک و ایوان‌های آن دیده می‌شوند (تصاویر ۲۹ و ۳۰) که البته با توجه به کامل نبودن ترسیمات و نحوه ترسیم، پلان بدست نمی‌آید. اما احتمالاً دارای پلانهای مربعی یا مستطیلی و یا ۸ ضلعی می‌باشند.

عمارت اندرونی: این بخشبه شکل ترکیبی از حیاطها و ساختمان‌های پیوسته و وابسته بوده و حکم اقامتگاه خصوصی را داراست. این عمارت معمولاً به صورت کوشکی در چند طبقه بوده که در نگاره‌ها زنان معمولاً در ایوان طبقات نشان داده شده‌اند که البته جمعی از زنان در نگاره‌ها از وجود اندرونی حکایت دارد. که نمود آن در نگاره‌های ۱۳ و ۱۶ دیده می‌شود (تصاویر ۲۹ و ۳۰).

سایر عناصر مصنوع و تزئینی: در بررسی عناصر مصنوع و تزئینی می‌تواند به آلاچیق‌ها، نرده‌ها، نقوش فرش و چادرها و تخت‌ها و صفاها و پیاده‌روها اشاره کرد (بهبهانی، ۱۳۸۱: ۹۵). استفاده از نقوش گیاهی و اسلیمی در طراحی بناهای کوشک و استفاده از آلاچیق‌های منقوش به طرح‌های گیاهی و به کارگیری چادرها و فرش‌هایی با طرح گل گواه بر وجود عناصر تزئینی در باغ است. در نگاره ۱۳ کتیبه‌های عربی نیز در بالای سردر عمارت دیده می‌شود. مقیاس کتیبه و نرده به عنوان عناصر تزئینی در نگاره ۶ (تصویر ۳۰) و هم‌چنین مقیاس عناصر معماری



تصاویر ۳۱ و ۳۲. از راست به چپ: نگاره‌های ۱۱ و ۱۲. مأخذ: تنهایی، ۱۳۸۷: ۱۴۹ و ۱۵۱

جدول ۳. نگاره‌های مکتب شیراز، مأخذ: همان.

<p>نگاره ۴. شاهنامه ابراهیم سلطان. مجلس کیومرث. مأخذ: (آژند، ۱۳۸۷: ۲۵۷)</p>	<p>نگاره ۳. گلچین اسکندر سلطان شیرین به چهره پردازی از خسرو نگاه می‌کند. مأخذ: (آژند، ۱۳۸۷: ۲۵۴)</p>	<p>نگاره ۲. شاهنامه. خسرو به شیرین می‌نگرد. مأخذ: (شایسته‌فر، ۱۳۷۹: ۳۹)</p>	<p>نگاره ۱. فرد افتاده در باغ. مأخذ: (PERSIANPAINTING, 2014)</p>
			
<p>نگاره ۸. تاریخ جهانگشا جویی. کیوک خان بزرگ. مأخذ: (شایسته فر، ۱۳۷۹: ۵۶)</p>	<p>نگاره ۷. شاهنامه شیراز. افراسیاب و زه کردن کمان. مأخذ: (آژند، ۱۳۸۷: ۲۶۹)</p>	<p>نگاره ۶. شاهنامه شیراز. مأخذ: (آژند، ۱۳۸۷: ۲۶۷)</p>	<p>نگاره ۵. ظفرنامه علی یزدی. جشن ضیافت تیمور پس از فتح دهلی. مأخذ: (آژند، ۱۳۸۷: ۲۶۶)</p>
			
<p>نگاره ۱۲. شاهنامه شیراز، سرلوح دو برگی ضیافت در گلگشت. مأخذ: (تنهایی، ۱۳۸۷: ۱۴۹)</p>	<p>نگاره ۱۱. شاهنامه شیراز، سرلوح دو برگی ضیافت در گلگشت. مأخذ: (تنهایی، ۱۳۸۷: ۱۵۱)</p>	<p>نگاره ۱۰. خمسه نظامی. مجنون در واحه. مأخذ: (کورکیان و سیکر، ۱۳۷۷: ۸۸)</p>	<p>نگاره ۹. درباریان کنار جویبار. مأخذ: (شایسته فر، ۱۳۷۹: ۷۳)</p>
			
<p>نگاره ۱۴. مباحثه در باغ. مأخذ: (PERSIANART, 2014)</p>	<p>نگاره ۱۳. شاهنامه. خواستگاری خسرو از شیرین. مأخذ: (کورکیان و سیکر، ۱۳۷۷: ۷۸)</p>		



چنین از حیث مقیاس اندازه عناصر طبیعی نسبت به انسان و نسبت انسان‌های موجود در نگاره‌ها مناسب است. عناصر تزیینی استفاده شده در نگاره‌ها هم چون قالیچه و فرش و سایبان، میزهای پذیرایی و سایر ابزارهای موسیقی نیز از تناسب انسانی برخوردارند. در جدول زیر به بررسی تطبیقی جزئیات بررسی شده در نگاره‌های مکتب شیراز و دوره‌های باغسازی تیموری و صفوی پرداخته می‌شود (جدول ۴).

نگاره‌های ۱۱ و ۱۲ دیده می‌شود که شاه و زنان اندرونی بر روی فرش و تشک‌های نرم و در زیر سایه بان‌های منقوش گیاهی قرار داشته و در دسته پایین تر افراد حکومتی رده بالا، در زیر نشیمن گاه آنها فرشی طرح دار پهن گشته است. موسیقیدان‌ها و خدمتگزاران نیز مشغول به نواختن و پذیرایی و تقدیم هدایا می‌باشند (تصاویر ۲۶ و ۲۷). درک باغ بدون درک نحوه شکل‌گیری و عوامل آن و نیز بدون بررسی کارها و فعالیت‌های درون آن میسر نمی‌باشد. هم

جدول ۴. تطبیق عناصر نگاره‌ها و عناصر موجود در باغ، مأخذ: همان.

شماره نگاره‌ها														ویژگی باغ ایرانی دوره تیموری و صفوی	
۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱		
*			*	*	*	*	*	*	*		*	*	*	آب جاری	
														حوض و فواره	
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	مشمر	عناصر طبیعی باغ
*			*			*	*	*	*	*	*	*	*	سایه دار	
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	گل و بوته	
		*						*						سردر و ورودی	
		*						*						عمارت اندرونی	
														دیوار زنده و حصار	
								*						ایوان	
						*	*							صفا و سکو	
						*	*							پلان مربع	عناصر معماری باغ
														شش ضلع	
														هشت ضلع	
														یک طبقه	کوشک و کاخ
	*							*						دو طبقه	
								*						دیواره مشبک	عناصر تزیینی باغ
		*	*		*	*	*	*	*					فرش و یا میز	
	*							*						درو پنجره مشبک	
	*							*						زنده و حصار	
	*							*						کتیبه نگاری	
	*							*						دیوار نگاره	نقوش اسلیمی
	*							*						کتیبه	
	*							*						طاق نما	
			*											سایبان	نقوش حیوانی
														طاق	
			*		*	*	*	*						دیوار نگاره	کارکرد
*				*	*	*	*	*						ضیافت	
*				*	*	*	*	*						مباحثه	
	*									*	*	*		ملاقات و گردش	مضامین و کارکرد باغ
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		زن	
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	مرد	افراد و پیکره

نتیجه

وجود باغ بر فرهنگ و ادبیات و نگارگری ایرانی و سایر فرهنگ‌های ایران بی‌تأثیر نبوده است چرا که پادشاهان برای نمایش قدرت خود و یا در جهت تفریح و گردش باغاتی را می‌ساخته‌اند. با بررسی آثار مختلف مکاتب نگاری شیراز، شیراز را بعنوان پیونددهنده مکتب ایلخانی تبریز و هرات تیموری می‌توان نام برد. زیرا با بهره‌گیری از عناصر نگارگری ایلخانی و بسط و توسعه آن، مکتب هرات را ایجاد می‌کنند که بسیار غنی از آثار هنرمندانی چون بهزاد است. در نگارگری مکتب شیراز فضاهایی که در مورد باغ ترسیم شده بسیار با جزییات است بگونه‌ای که گلها و برگ‌های آنها دیده می‌شوند و در عمارت‌ها نقوش اسلیمی و کتیبه‌ها و دیوار نگاره‌ها هرچند بسیار کمرنگ ترسیم شده است، دیده می‌شود اما کلیت فضا چندان با اهمیت نبوده است، زیرا عمارت‌های کوشک در نیمه‌ای از تصویر ترسیم شده در حالیکه افراد و گیاهان بسیار با جزییات هستند. نگاره‌ها نشان از ترسیم نما گونه عمارت‌ها و ترسیم سه بعدی ایوان‌ها و سقف‌ها است. حوادث و وقایع داستانی نیز تا جایی که به بیان مطلب کمک می‌کرده ترسیم می‌شده است و نقش کردن کلیه وقایع مد نظر نگارگران دوره نبوده است. مقیاس فضا در نگارگری‌ها نیز به انواع مختلفی مورد بررسی قرار می‌گیرد: ۱. مقیاس عناصر معماری نسبت به انسان ۲. مقیاس طبیعت و انسان ۳. مقیاس انسان‌ها و عناصر تزیینی و مبلمان ۴. مقیاس انسان‌ها در کنار یکدیگر. مقیاس بناها و مناظر بگونه‌ای است که با توجه به مقیاس انسانی در می‌یابیم که در برخی نگاره‌ها قد افراد به ارتفاع ورودی کوشک بوده اما افراد ترسیم شده در پنجره‌ها بسیار کوچک هستند. مناظر به خودی خود نیز حقیقتی از طبیعت می‌باشند. هدف نگارگری‌ها نمایش کلیت مورد استفاده فضا در وقایع است بگونه‌ای که دید بیننده در داخل تصویر همانند سکانس‌های بصری موجود در باغ به گردش می‌آید. با بررسی کاربرد و کارکرد باغ و نگاره‌های تصویر شده از باغ که از نگاره‌های موجود در آثار و گلچین‌های ادبی هم چون شاهنامه، ظفر نامه ابراهیم سلطان و گلچین اسکندر سلطان که نگاره‌های مکتب شیراز از آنها انتخاب گشته است این نکته بدست می‌آید که فضای باغ آکنده از گیاهان و گلها بوده است که به تدریج با پیشرفت علم و مکاتب نگارگری پیشرفت‌های زیادی داشته است همانطور که در نگاره‌های این مکتب مشاهده می‌گردد که در آغاز حکومت تیموری نظام آب صرفاً به جوی‌های آب محدود می‌شده، اما در مکتب هرات تیموری این جوی‌ها جای خود را به حوض‌ها و فواره‌ها داده اند که با تأثیر این دوره بر دوره بعد یعنی صفوی حوض‌ها و فواره‌ها نموده‌های هندسی و زیباتر و پیچیده تری می‌یابند.

منابع و مأخذ

- آژند، یعقوب. ۱۳۸۷. مکتب نگارگری شیراز. تهران: فرهنگستان هنر.
- آژند، یعقوب. ۱۳۸۰. تاریخ نگارگری در ایران. تهران: گستره.
- آفرین، فریده. ۱۳۸۹. تحلیل واقع‌گرایی در نگارگری ایرانی از دوره تیموری تا قاجار. دوفصلنامه علمی پژوهشی مطالعات هنر اسلامی. شماره ۱۲.
- انصاری، مجتبی. ۱۳۸۷. ارزشهای باغ ایرانی صفوی اصفهان. رساله دکتری. به راهنمایی دکتر داراب دیبا. پردیس هنرهای زیبادانشگاه تهران.
- انصاری، مجتبی و صالح، الهام. ۱۳۹۱. بررسی تطبیقی نگارگری مکتب دوم تبریز و باغ ایرانی در دوره تیموری و صفوی. نگره، ۴-۲۳.
- بهبهانی، هما. ۱۳۸۱. شاخص‌ها و ویژگی‌های باغ سازی دوران قاجار در تهران. محیط شناسی، ۸۱-۹۹.
- تنهایی، انیس. ۱۳۸۷. هویت جویی ایرانی-اسلامی. مصور شاهنامه فردوسی دوران ایلخانی تا اواسط



- صفویه. دوفصلنامه علمی پژوهشی مطالعات هنر اسلامی. شماره ۹.
- پیرنیا، محمدکریم. ۱۳۸۷. سبک‌شناسی معماری ایرانی. تدوین دکتر غلامحسین معماریان. تهران: سروش دانش.
- پیرنیا، محمدکریم. ۱۳۸۷. معماری ایرانی. تدوین دکتر غلامحسین معماریان. تهران: سروش دانش.
- جواهریان، فریار. ۱۳۸۳. باغ ایرانی: حکمت کهن، منظر جدید. موزه‌های معاصر.
- حکمتی، جمشید. ۱۳۸۱. طراحی باغ و پارک. تهران: فرهنگ جامع.
- رجبی، محمدعلی. عصمتی. حسین. ۱۳۹۰. بررسی تطبیقی عناصر بصری نگاره‌های حماسی و عرفانی. نگره، ۱۹-۴.
- روحانی، غزاله. ۱۳۵۶. طراحی باغ واحداث فضای سبز. تهران: پارت.
- شایسته فر، مهناز. ۱۳۷۹. رابطه مذهب و نگارگری دوره تیموریان و اوایل صفویان. مدرس، ۲۵-۴۰.
- شایسته فر، مهناز. ۱۳۷۹. نگارگری ایرانی. مدرس، ۲۵-۴۰.
- شاهچراغی، آزاده. ۱۳۸۹. پارادایم پردیس. درآمدی بر بازشناسی و بازآفرینی باغ ایرانی. تهران: جهاد دانشگاهی.
- کلاویخو، گنزالس. ۱۳۳۷. سفرنامه. ترجمه مسعود رجب‌نیا. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- کورکیان، ا. م. و سیکر، ژ. پ. ۱۳۷۷. باغ‌های خیال هفت قرن مینیاتور ایران. مترجم: پرویز مرزبان. تهران: نشر و پژوهش فرزاد.
- لسترنج، گای. ۱۳۳۷. جغرافیای تاریخی سرزمین‌های خلافت شرقی. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- مستوفی، حمدالله. ۱۳۳۱ (ق. ن زه هالقلوب. به اهتمام گایلس ترنج.
- نعیما، غلامرضا. ۱۳۸۵. باغ‌های ایران که ایران چوباغی ست خرم بهار. تهران: پیام.
- نیاکویی، صالح. ۱۳۸۶. ارزش‌های ماندگار در باغ‌های رانی. برداشتی معاصر از باغ ایرانی. پایان نامه کارشناسی ارشد به راهنمایی دکتر مجتبی انصاری. دانشگاه تربیت مدرس.
- ویلبر، دونالد. ۱۳۸۷. باغ‌های ایران و کوشک‌های آن. مترجم: مهین دخت صبا. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- Macallister, hannah e. 2014. a shah-nama of 1482, metropolitan museum of art.
- Uluc, lale. 2014) a persian epic, perhaps for the ottoman sultan, the metropolitan museum of art.
- Persian art. 2014. <http://www.iranicaonline.org/articles/munich/persian-art> (access date: 12 june 2014)
- Persian painting. 2014. <http://www.spongobongo.com/persianpainting.pastorasceneshiraz/ekomool.htm> (access date: 12 june 2014)
- Timur granting. 2014. www.google.com/timur-granting-audience-on-the-occasion-of-his-accession/photos/hopkinsarchives/light-box/50867051057 (access date: 12 june 2014)
- Timur granting. 2014. www.google.com/timur-granting-audience-on-the-occasion-of-his-accession/photos/hopkinsarchives/light-box/8220594313 (access date: 12 june 2014)
- Sacred place. 2013) www.studyblue.com/notes/mechanism-for-sacred-place/deck/3537361 (access date: 12 june 2014)
- Mughal garden. 2012) www.carolinemawer.com/whats-new/the-first-mughal-garden (access date: 12 june 2014)
- Bagh-i-vafa. 2014. www.agefontstock.com/en/stockimage/right-managed/the-garden-of-fidelity-being-laid-out-at-kabul-in-1504/rpl.008731 (access date: 12 june 2014)